

Inhoudsopgave

1. Geheimen van de aria's
2. De hippe Obrecht Matthäus
3. *vervolg*
4. Interview Madelaine Petram
5. Volgende concerten TKA
6. Matthäus Passion verveelt nooit
7. *vervolg*
8. Met een verrekijker naar
9. de Grote Kerk Alkmaar
10. Berlioz' Memoires
11. *vervolg*
12. Wie-is-wie: Rob Baas
13. TONIKA Concerttips
14. Verse Ramsj

Haarlem
15 april 2014
19:30 uur

Grote
Sint-Laurenskerk
Alkmaar

Kaartverkoop
-
Haarlem
www.theater-haarlem.nl
Alkmaar
www.theaterdevest.nl
Amsterdam
www.concertgebouw.nl

Clemens Löschnann, Evangelist
Lisandro Abadía, Christus
Ilse Eerens, sopraan
Wilke te Buisson, mezzosopraan
Robert Gschell, tenor
Henk Nissen, bas

J.S. Bach

Matthäus Passion

Goede Vrijdag 18 april 2014 19:30 uur

De geheimen van de aria's uit de Matthäus Passion

door Aja Leemans

Maria van Nieukerken geeft workshops aria's zingen uit de Matthäus Passion die uitermate boeiend zijn door de afwisseling van informatie en zelf zingen.

De uitleg over de manier waarop tekst en muziek met elkaar verweven zijn, werden met goede voorbeelden geïllustreerd. Hilarisch waren de citaten uit de interviews met solisten. Deze gaven een mooi beeld van hun houding ten opzichte van de Matthäus Passion. Een bassolist, bijvoorbeeld, omschrijft de aria "Gebt mir meinem Jesu wieder" het "equivalent van een vierspan hengsten in volle galop". En een tenor zegt over de

sopraanaria "Aus Liebe" : "Het mooiste moment vind ik als die zeikaria voorbij is en het verhaal weer verder gaat". Mogelijk is dit een van de evangelisten die het liefst alle aria's zouden schrappen omdat ze het verhaal maar ophouden.

De rol van arioso en aria's

De teksten uit de Matthäus passion hebben verschillende herkomst. De recitatieven, benevens de koorgedeeltes waarin commentaar wordt gegeven op de gebeurtenissen- zijn overgenomen uit de bijbel; het betreft de integrale tekst van Mattheus. 26: 1-75 en 27: 1-66. De koralen zijn reeds bestaande koralen; tekst en

melodie zijn geschreven grofweg tussen 1550 en 1650.

De arioso en aria's tenslotte, zijn gebaseerd op vrije, persoonlijk gedichte teksten. Aan tien van de veertien aria's gaat een arioso vooraf. Maria van Nieukerken omschrijft deze als "solistische stukken met een simpele instrumentale begeleiding, veelal de herhaling van een kort motiefje: een ostinato. De arioso houden muzikaal het midden tussen een recitatief en een aria, en bemiddelen ook qua tekst tussen de zakelijke bijbeltaal en de emotionele uitingen van de erop volgende aria, door *vervolg op blz 8*

Susanne de Roy van Zuidewijn nam als directeur van Stichting Matthäus Amsterdam het initiatief voor een uitvoering van een Matthäus Passion in de Obrechtkerk. 1.100 mensen beleefden in een uitverkochte kerk een verkorte uitvoering met toevoeging van beelden. Stichting Matthäus Amsterdam organiseert ook De Kinder Matthäus, een educatief klassiekemuziekproject. Dit jaar is het voor kinderen van de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Lijden van Jezus meevoelen op harde kerkbanken

De hippe Obrecht-Matthäus

door Loes Knotter

Toonkunstkoor Amsterdam zingt voor de tweede keer een verkorte versie van de Matthäus Passion in de Obrechtkerk en werkt voor de derde keer mee aan een uitvoering voor kinderen. Deze keer samen met het Nederlands Kamerorkest. Drijvende kracht achter de ‘Obrecht-Matthäus uitvoering’ is Susanne de Roy van Zuidewijn. Zij vindt dat kinderen voor hun achttiende een keer moeten kennismaken met de Matthäus Passion van Bach. “De wethouder cultuur in Amsterdam wil dat Amsterdamse

basisschoolkinderen minimaal twee uur cultuureducatie per week krijgen. Ik vind dat bij zo’n doelstelling ook een culturele canon hoort: met welke werken moet je in deze stad ten minste kennis hebben gemaakt. Daar hoort de Matthäus Passion beslist bij.”

In deze niet-traditionele uitvoering wil de organisator de Matthäus Passion koppelen aan Amsterdamse iconen. De beeldkunstenaar Gerald van de Kaap stond in 1991 met een solo-

expositie (Hover Hover) in het Stedelijk. Marlene Dumas is een icoon voor haar geboorteplaats Amsterdam. Het Toonkunstkoor Amsterdam hoort volgens De Roy van Zuidewijn ook in dit rijtje met zo’n lange traditie van Matthäus Passion-uitvoeringen op Goede Vrijdag in Het Concertgebouw. De wijze waarop het Toonkunstkoor onmiddellijk meehielp om deze uitvoering van de grond te krijgen was voor De Roy van Zuidewijn een enorme opsteker om verder te gaan met het project.

Ton Koopman

In contrast met de uitvoeringen van de Matthäus Passion op de zachte stoelen van Het Concertgebouw vatte De Roy van Zuidewijn het plan op om in een kerk, op ongemakkelijke banken een ingekorte versie te organiseren, voor een jonger publiek dat in een beeldcultuur leeft en een jachtig bestaan heeft. "Mensen denken dat een uitvoering al gauw vier uur duurt". Veel mensen en zeker veel kinderen komen nooit in een kerk. Dit concert in de Obrechtkerk geeft daarom ook de ervaring van een kerkgebouw mee. Ton Koopman, lid van het comité van aanbeveling voor dit concert, wees eerst het plan charmant doch beslist af. "De Matthäus Passion inkorten? Hoe durf je? Dit is een meesterwerk in de muziekgeschiedenis!" Maar in tweede reflectie vond hij het een andere mogelijkheid om de Matthäus onder de aandacht te brengen voor jonger publiek dat dan misschien, nieuwsgierig geworden, ook een hele uitvoering wil meemaken.

Gerald van der Kaap

Van der Kaap, beroemd als beeldkunstenaar en als VJ in de dance-wereld, is een trekker voor de verkorte Matthäus Passion. Bij de eerste uitvoering in 2012 stonden mensen in lange rijen op straat. Dit is te zien in [de documentaire van Jan Eilander](#) die voor de serie Hollandse Meesters in de 21e eeuw Van der Kaap portretteert.

'[...] it's not only about Christianity. That moment of feeling utterly alone is also one of existential doubt, of whether what you believe in is true, of whether heaven is empty or not. The story is also of a son doubting his father, so I started building up these relationships between pictures.'

Marlene Dumas Stravinsky

Uit: Interview by Ossian Ward, *Time Out London* (november 2011)

Beeld: Dumas, *Forsaken*

De beeldcompilatie tijdens het concert toont het universele lijden en maakt gebruik van belangrijke kunstwerken. In de documentaire licht Van der Kaap toe hoe hij gekomen is tot sommige beelden: "Ik heb de Matthäus Passion van Bach gesynchroniseerd met die van Pasolini. En het werkt." Het publiek bleek enorm gegrepen door de meeslepende beelden.

Dumas met Forsaken

Tijdens het concert vertoont Van der Kaap ook deze keer schilderijen van Marlene Dumas. Zij verleende toestemming om haar schilderijenserie [Forsaken](#) te gebruiken. De schilderijen met de beeldtaal van Christus Triomfator,

Christus aan het kruis, laten de immense eenzaamheid, wanhoop en onmacht zien als Christus uitroept: "Mijn God, mijn God waarom hebt u mij verlaten". Dumas was twee jaar geleden aanwezig bij het concert. Incognito. Haar vroegere buurman had haar in het publiek herkend. Gevraagd naar haar reactie liet Dumas weten dat ze het concert in het geheel "een huwelijk tussen twee heel sterke echtgenoten" vond. De muziek is diep ontroerend en de beelden zijn heel indringend.

Matthäus Passion - Obrechtkerk
16 april, 20.15 uur

Kaarten:

www.obrechtkerk.nl/matthaus

Hover
Hover
(Room 17),
ca. 1991
Stedelijk
Museum,
Amsterdam

“Koorleden hoeven alleen maar bezig te zijn met mooi zingen” door Marjolein Zinkstok

Madelaine Petram hoort regelmatig van koorleden: “Die functie van jou lijkt me zo leuk!”. Dat beaamt ze volmondig, maar ze zegt erbij: “Je moet er wel tegen kunnen dat alles anders loopt dan gepland.” Dat heeft ze namelijk vaak meegemaakt. Maar dat is binnenkort allemaal voorbij: in juni draagt Madelaine na 8 jaar haar taak over.

Cocon

“Dat is de reden dat ik stop.” Madelaine wijst naar de boot aan de steiger naast haar huis. “’s Zomers zijn we steeds weg met de boot. We hebben geen computer aan boord, niks. Elke week komen we twee dagen terug om op de kleinkinderen te passen en dan moet ik als een gek van alles

regelen voor koor. Op de boot zijn we ontspannen en hebben we het hartstikke gezellig, en thuis ben ik alleen maar met koor bezig. Dan ben ik niet aanspreekbaar. Alsof ik in een cocon zit.”

In april 2006 vroeg de toenmalige voorzitter aan Madelaine, net drie maanden lid, of ze bestuurslid wilde worden. “Pr, dat is niks voor mij”, zei ze toen, “daar weet ik niets van. Maar wat ik wel kan, is logistiek. Dat vind ik enig.” Dat had ze jarenlang gedaan bij het Bachkoor in Apeldoorn en daarna gedurende vier jaar bij KCOV Excelsior. Zo begon Madelaine aan haar taak ‘logistieke zaken en concertorganisatie’.

Uitzoekwerk

Repetitieroosters maken, in voorkomende gevallen andere repetitielocaties zoeken, vervanging regelen van Boudewijn of Paul als hun dat zelf niet lukt, mogelijke concertlocaties bezoeken om te kijken of ze geschikt zijn of geschikt te maken zijn, en de concerten verder regelen. De taken zijn snel opgesomd. Het klinkt simpel, maar er zit veel uitzoekwerk aan. “Bij dat Russische programma van december bijvoorbeeld moest ik op een rij krijgen: hoe laat beginnen we? Hoe lang duurt elk stuk? Wanneer is dan de pauze? Hoe laat is het concert afgelopen? De eindtijd van het concert moest ik doorgeven aan de firma waar we de vleugels hadden gehuurd, want die wilden ze meteen na afloop van het concert ophalen. Nou, dan heb ik dat allemaal uitgezocht en dan

krijgt het programma ineens een inleiding van een half uur erbij. Gebeld met de vleugelfirma om de nieuwe eindtijd door te geven. En daarna bleek dat de inleiding geen half uur mocht duren; het zou 10 minuten worden. Dus weer de vleugelfirma bellen.”

Lichtplan

De serie ‘Nunc et in hora mortis nostrae’ in De Duif was, zeg maar, een uitdaging. In 2010, 2011 en 2012 gaf het Toonkunstkoor concerten rond Via Crucis van Liszt; elk jaar met een ander, nieuw gecomponeerd werk erbij. “Het was moderne muziek en er gebeurde van alles. Soms stonden we in groepjes, verspreid door de kerk. Er was een heel lichtplan, en het licht moest soms helemaal uit. Die voorbereiding was krankzinnig veel werk. Alles was precies zo gedaan als Boudewijn had gevraagd, maar toen hij op de dag zelf kwam kijken, was het toch niet naar zijn zin en moest er nog van alles worden veranderd. Ik was vreselijk blij toen het afgelopen was en het allemaal goed gegaan was.”

Thermo-ondergoed

Als het koor buiten Amsterdam repeteert of optreedt, regelt Madelaine een bus. Ook dat loopt niet altijd soepel. De bus naar Nijmegen kwam in een file. Dus uit de bus, hop, meteen zingen. “Je kon nog net naar het toilet, maar er was geen tijd voor koffie. Vreselijk vind ik dat; ik voel me dan zo verantwoordelijk. Voor de bus naar Den Haag nam ik een ruimere

marge en toen waren we weer drie kwartier te vroeg.”

De Matthäus zingen in de Grote Kerk in Alkmaar, prachtig! Maar wat maakte die verwarming een lawaai. De verwarming moet uit, vond Boudewijn. In een ijskoude kerk worstelde het koor zich klappertandend door de Matthäus heen; het publiek had het te koud om te genieten. “Het jaar daarop vroeg ik de koster om de verwarming uit te laten. De koorleden had ik gewaarschuwd: trek thermo-ondergoed aan en warme sokken! Maar de koster had het niet begrepen en de verwarming stond toch aan. Daar stonden alle koorleden, zwetend in hun warme kleren...Maar nu spreken we af: de

verwarming blijft aan tot de eerste noot klinkt.”

Service

Je moet zo’n 6 weken voor een concert alles in kunnen en kruiken hebben, vindt Madelaine. Dan stuurt ze een mail rond met alle tijden en plaatsen en met nuttige aanwijzingen. “Voor alle koorleden moet volkomen duidelijk zijn waar ze moeten zijn, en wat ze bij zich moeten hebben. Dan hoeven ze alleen maar bezig te zijn met mooi zingen.” Ook als er naderhand nog wijzigingen komen, is ze duidelijk: ze stuurt een nieuw mailtje met ‘aangeclip’t het nieuwe overzicht en ze schrijft er nog even bij wat er dan veranderd is. Service aan de koorleden. Maar er zijn grenzen aan die service. “Als ze me vragen: ‘hoe laat moeten we er morgen zijn?’, zeg ik: ‘dat weet ik niet, hoor, ik heb het document niet uit mijn hoofd geleerd’.”

Babbelen

Ondanks alles wat anders liep dan gepland – of misschien juist daarom – heeft Madelaine tot aan de dag van vandaag plezier in haar taak. “Dat regelnichterige, dat vind ik gewoon leuk.”

In juni zit het erop. Madelaine kan zich er nu al op verheugen. “Gewoon lekker zingen, en in de pauze gezellig babbelen.” En nee, ze zal zich niet bemoeien met wat haar opvolger doet. “Als ik iets doe, doe ik het voor 100 %. Als ik het loslaat, doe ik het ook voor 100 %.”

Havenkomconcert
Almere

Volgende concerten

door Caroline Bakker

6 september

Op uitnodiging van het NedphO zingen we op zaterdag 6 september 2014 stukken van Bernstein en Gershwin op het Havenkomconcert tijdens het Almere Havenfestival.

9 november

Verder staat op het programma de Latin Night in Paradiso met medewerking van het Latijns-

Amerikaanse ensemble van Alvaro Pinto Lyon.

Het koor en het ensemble voeren werk uit van de grote namen uit de Latijns-Amerikaanse koormuziek (Villa-Lobos, Ramirez), en werk van hedendaagse componisten (Orozco). En mogelijk ook werk van Bernstein en Gershwin. Het ensemble speelt Latijns-Amerikaanse klassiekers en moderne improvisaties.

Concert op zondag 9 november 2014, 20.00 uur. Paradiso, Weteringschans 6-8 in Amsterdam

Matthäus Passion verveelt nooit een jaarlijks terugkerende ontdekkingstocht

door Marjolein Zinkstok

De een zingt hem dit jaar voor het eerst, de ander heeft al 100 concerten achter de rug van de Matthäus Passion. Voor de een is het een droom die eindelijk uitkomt, voor de ander een jaarlijks terugkerende ontdekkingstocht. Wie vindt het eigenlijk niet mooi?

Een soort passiespel

**Gabrielle Folkers, alt, koor 1,
nieuwkomer**

“Mijn tante en oom zaten in het Bachkoor in Den Haag en ik mocht een keer mee, toen ze de Matthäus Passion zongen. Ik was toen een jaar of 10. Het was de allereerste keer dat ik een concert meemaakte van klassieke koormuziek. Ik vond het supermooi! Vanaf dat moment wilde ik het graag zelf zingen, maar ik dacht ook ‘dat kan ik nooit’. Dit jaar hoop ik dan toch de Matthäus zelf te zingen. Het lijkt me geweldig!

Het leuke van de Matthäus vind ik dat er veel expressie in zit, het is heel dramatisch. Het is eigenlijk een soort passiespel. Je kunt met je stem veel laten horen. Dat spottende lachen bijvoorbeeld, als we zingen ‘Weissa-ha-ha-ha-ge’, of de hel in ‘Eröffne den feurigen Abgrund, o Hölle’. Ik hoop dat het

me lukt om al die gevoelens te laten horen, als ik de Matthäus zing.”

Om de oren geslagen door ‘Blitze’

**Suzanna Royé, sopraan, koor 2,
nieuwkomer**

“Ik was bij het concert van het Toonkunstkoor met The Bells en ik dacht: ‘wat een goed koor!’. Dat is het soort koor waarnaar ik op zoek was. En toen ik ook nog hoorde dat het Toonkunstkoor de Matthäus Passion ging doen, wilde ik erbij. De Matthäus wil ik toch één keer in mijn leven gezongen hebben. Als ik dat met dit koor mag doen, geweldig!

iets heel anders dan het Russisch-orthodoxe kerkkoor waar ik op heb gezeten.”

Suzanna heeft wel iets met Passie-muziek. Haar eerste plaat was Jesus Christ Superstar. “Als kind vond ik dat geweldig. Ik zong alles mee.” Ook naar The Passion, de rockversie van het passieverhaal, luisterde ze graag. De ‘echte’ Passie-muziek, de Matthäus Passion, hoorde ze thuis wel van jongsaf aan, maar pas later ging ze die mooi vinden.

“Nu ik het zelf zing, vind ik vooral de koralen mooi. En toen ik voor het eerst ‘Sind Blitze, sind Donner’ zong, kwam dat wel

**Wie doet hem na? Jos heeft
de Matthäus gezongen met
een klaplong.**

binnen! ‘Blitze, Blitze, Donner, Donner’ - alsof het echt om je oren wordt geslagen. Op de cd had ik dat nooit zo bewust gehoord. Die antwoordstukken in koor 2 vind ik lastig om te pakken. Dat leer ik vooral door het samen te doen.”

Judas zit bij de bassen

**Jos Siemerink, bas, koor 2, lid sinds
september 1979**

Jos stapte flink uit zijn comfortzone: na 35 jaar koor 1 doet hij dit jaar voor het eerst mee in

koor 2. “Het is wel een omschakeling van koor 1 naar koor 2. Laatst ging ik ineens met koor 1 meezingen - wat me een flinke stoot van Theo opleverde. Ik was altijd jaloers op koor 2 omdat daarin meer te doen is, maar ik vond het ook wel gemakkelijk om in koor 1 te blijven. Boudewijn wil graag dat iedereen beide koren kan zingen, dus doe ik nu dan toch koor 2.

Ik vind het openingskoor erg mooi. En ‘Herr, bin ich’s’. Ik kwam er na jaren achter dat Judas bij de bassen zit. Sopranen, alten en

tenoren zingen het woord 'Herr' elk drie keer, en de bassen twee keer. In totaal wordt het niet 12 keer gezongen – door elk van de 12 apostelen één keer – maar 11 keer: Judas, de verrader, zei niets. Een mooi stuk, omdat je zo scherp moet zijn met invallen. De juiste noot moet op het juiste moment komen. Ik vind het nog steeds prachtige muziek. Je kunt erin wegdromen - al is dat niet handig als je aan het zingen bent. Ik heb het idee dat ik elk jaar bijleer en elk jaar in staat ben om het nog beter te brengen. Nee, het verveelt me op geen enkele manier." De meest bijzondere Matthäus was in 2009. Op de ochtend van Goede Vrijdag was in het ziekenhuis een soort medicijnpompje geïmplantéerd bij Jos. 's Avonds stond hij gewoon op het concertpodium. Alleen bij een van de laatste koralen ging het niet meer. Toen hij de dinsdag na Pasen voor controle in het ziekenhuis was, bleek waarom: ze hadden bij het inbrengen van dat kastje in zijn long geprikt en dat had geleid tot een klaplong. "De Matthäus zingen met een klaplong, dat vind ik wel een vermelding waard in het Guinness Book of Records."

Elk jaar een ander instrument volgen

Jan Stobbe, tenor, koor 2, lid sinds 1968

De eerste keer dat Jan de Matthäus zong, was in 1953, bij kinderkoor Zanglust. "Jo Vincent zong toen mee. Voor het laatst; dat jaar nam ze afscheid. En in 1955 maakte ik een heel jonge Fischer-Dieskau mee in de Christusrol." Daarna duurde het tot 1968 voor Jan weer meedeed aan de Matthäus,

inmiddels als lid van het Toonkunstkoor. In de tussenliggende jaren ging hij wel elk jaar naar de Matthäus-uitvoering van het Toonkunstkoor, want zijn moeder zong daarin.

"Waar ik heel erg op gesteld ben, is de basaria 'Am Abend, da es kühle war'. In het Concertgebouw heb ik altijd de illusie dat ik die koelte kan voelen. Opeens komt er rust door die koelte. Die luidt het slot in".

Jan Stobbe

Inmiddels zal Jan hem wel 100 keer gezongen hebben. "Ik ken de Matthäus uit mijn hoofd, zowel koor 1 als koor 2. Ik vind het stuk nog altijd prachtig. En elk jaar ontdek ik nieuwe dingen – zo ontdekte ik net nog een noot die ik steeds fout heb gezongen. Elk jaar kies ik een instrument waar ik tijdens de concerten speciaal op let. Vorig jaar was dat de viola da gamba. Zo blijft het nieuw.

Wat mijn favoriete delen zijn, wisselt met de jaren. Als je net begint, is dat natuurlijk 'Erbarme dich'. Maar in andere aria's, zelfs de wat saaier, ontdek ik ook steeds mooie dingen.

De laatste Matthäus die we zongen met Winfried Maczewski als dirigent, was heel mooi. Ik voelde dat er iets was met hem. Later bleek dat hij op dat moment al van plan was te stoppen met het Toonkunstkoor, maar wij wisten het nog niet. Dat concert had een bepaalde lading; het heeft diepe indruk op me gemaakt. Ook de laatste Matthäus van Boudewijn vond ik erg mooi. Bij de Matthäus stijgt het koor vaak een beetje boven zichzelf uit."

"De Matthäus met Eugen Jochum, vlak voor het Concertgebouw orkest de samenwerking met ons verbrak, was bijzonder: met dubbele bezetting van de blazers, en met Aafje Heynis en Herman Krebbers - huiveringwekkend mooi."
Foto (r ;-) :Aafje Heynis

vervolg van blz 1
uitleg van een woord of zinsnede van het voorafgaande evangeliegedeelte. De muzikale motiefjes lopen vooruit op het thema van de erop volgende aria."

Over de aria's schrijft zij onder andere: "In lyrisch-meditatieve aria's reflecteert de individuele gelovige op de voorafgaande dramatische handeling, door expressie te geven aan de gevoelens die de -in het arioso geïnterpreteerde- tekst oproept. Bach schrijft de veertien aria's in de moderne, aan de Italiaanse opera ontleende, virtuoze stijl, met voor-, tussen- en naspelen, en prachtige soli voor vocalisten en instrumentalisten. De vorm is steeds symmetrisch d.w.z., de aria's eindigen met een herhaling van het eerste gedeelte (da-capo) waardoor een A-B-A vorm ontstaat."

Instrumentatie

In elke aria wordt de solist gekoppeld aan een specifiek instrument, bijvoorbeeld de dwarsfluit in de sopraanaria "Blute nur". De enige uitzondering op deze regel is de basaria "Gerne will ich mich bequemen" waarin deze functie door de hele strijkersgroep wordt vervuld.

Naast dit koppelen aan een instrument, gebruikt Bach specifieke instrumentatie ter ondersteuning van tekstgedeelten. Het verschil in karakter tussen het A en B gedeelte bij de eerste twee sopraanaria's bijvoorbeeld, wordt ondersteund doordat Bach in het B gedeelte de tussengedeelten alleen door strijkers laat bezetten. En in de aria voor alt en sopraan, "So ist mein Jesus nun gefangen", evenals in de sopraanaria "Aus liebe", duidt het ontbreken van een baspartij op het wegvallen van Jezus; de aria's zijn letterlijk 'van de grond los'.

In de basaria "Komm süßes Kreuz" vormt het contrast tussen het 'süsse' van de bas en het zwoegen van de gamba een mooi contrast: de gamba 'verwoordt' het ondraaglijke lijden, de bas de ultieme troost. Een geïnterviewde solist noemt dit de meest ingetogen van alle aria's, waarin bovendien tekst en muziek uitzonderlijk goed op elkaar zijn afgestemd.

Gebruik van intervallen en akkoorden

Een mooi voorbeeld van intervalgebruik is de kleine sext waarmee de alt inzet bij "Erbarme dich". Dit interval bijvoorbeeld gebruikt Bach in de Matthäus passion vaak bij elementen die met Petrus te maken hebben. De openingsaria na de pauze eindigt met een halfslot (niet met het akkoord op de grondtoon, maar op het akkoord dat daaraan gewoonlijk voorafgaat, de dominant), als ondersteuning van het vraagteken waarmee de tekst eindigt. Een soort open einde, waarop het verhaal verder gaat, niet in B klein zoals je zou verwachten, maar in B groot. Ook mooi zijn de versieringen bij het woord "Jezus", inderdaad, alsof zij Jezus wil versieren.

Een dergelijk gebruik van de harmonie is ook te zien in de basaria "Gerne will ich mich bequemen". De aria staat in g klein, maar in het B gedeelte volgt op de tekst "...den ersten Trunk versüßet" een bijna jubelend F groot akkoord, ter illustratie van het 'versüssen'.

Terugkerende muzikale motieven

In verschillende aria's komen muzikale motiefjes voor die al eerder zijn gebruikt. Het thema waarmee de hobo inzet in de sopraanaria "Iche will dir mein Herze schenken" is vlak daarvoor al in de begeleiding opgedoken waar Jezus zingt "Trinket" etc. De tenor wordt in de aria "Ich will bei meinem Jesu wachen" omspeeld door de hobo die daarbij soms gebruik maakt van een koormotief. En in de altaria "Erbarme dich" wordt de baslijn, pizzicato, ingezet met het begin van "O haupt voll Blut und Wunden". Over deze aria zegt een van de geïnterviewde solisten: "Dit is een penalty die je niet mag missen. En dan te bedenken dat de eerste aria veel moeilijker is, maar die is voorbij voor je er erg in hebt".

Neem een verrekijker mee naar de Grote Kerk van Alkmaar

door Nelleke Reijs

Op 15 april zingt Toonkuntskoor Amsterdam de Matthäus-Passion in de Sint Laurenskerk te Alkmaar. Neem een verrekijker mee om de beschilderingen van Van Oostsanen en de prachtige orgels te bekijken. En waarom hangt er aan de noordzijde een sloopje?

Deze prachtige laat-gotische kruisbasiliek is gewijd aan de martelaar Laurentius of Laurens, maar werd al tijdens de bouw (begonnen in 1470) de 'Grote Kerk' genoemd. Het ruime interieur door diverse restauraties nogal van karakter veranderd. Dit komt met name doordat men de bakstenen wanden na ontpleistering kaal heeft gelaten. Middenschip, transept en middenkoor hebben tongewelven van hout en dit heeft alles te maken met de zachte bodem; stenen gewelven waren eenvoudigweg te zwaar en zouden kunnen instorten.

Het laatste oordeel

Het gewelf van de koorsluiting is beschilderd met een voorstelling van het Laatste Oordeel. De

schilder ervan, Jacob Cornelisz. Van Oostsanen, voltooide het werk in 1519. In de loop der eeuwen was het werk echter zo aangetast dat een restauratie noodzakelijk was. Nu is de schildering, zij het wat minder fel van kleur, weer in volle glorie te zien. Mede hierdoor besteden Stedelijk Museum Alkmaar en het Amsterdam Museum een grote tentoonstelling aan het werk van Van Oostsanen.

Meubilair

Het sterk gerestaureerde - eikenhouten koorhek en de eenvoudige koorbanken dateren uit de vroege 16de eeuw. De preekstoel dateert van 1655; het doophek met zijn gesneden pelikaantjes en leeuwjes is waarschijnlijk ruim een halve eeuw ouder. De vijf rond zuilen geplaatste herenbanken dateren ook uit 1655. Vier ervan zijn rijk versierd met gesneden festoenen. De vijfde, met een overhuiving op ionische op ionische zuilen, werd ontworpen door Jacob van Campen.

Altaarstuk

De kerk bezat een groot altaarstuk uit ca. 1540 van de in zijn tijd reeds vermaarde schilder Maarten van Heemskerck, maar dit werd na de Reformatie verkocht aan de kathedraal van Linköping in Zweden, waar het nog altijd te bewonderen is. In 1996 werd een kopie op ware grootte van het altaarstuk in de kerk geplaatst.

Driemaster aan de wand

In de kooromgang hangt aan de noordzijde een modelscheepje uit 1667. Het is een schaalmodel van een driemaster en herinnert aan de slag bij Chatham in juni 1667 door de oorlogsvloot van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden onder bevel van Michiel de Ruyter. Doordat de Nederlandse schepen de ketting stukvoeren, die door de Engelsen als barricade was aangebracht in de rivier de Medway, konden zij opvaren tot Chatham, sinds 1560 de belangrijkste Engelse marinebasis. Zij brachten diverse schepen tot zinken en maakten onder meer het vlaggenschip HMS Royal Charles buit, dat ze meesleepten naar Nederland. Deze slag leidde tot een snel einde van

Middeelpaneel van het altaarstuk van Maarten van Heemskerck

de Tweede Engels-Nederlandse oorlog. Op het grote zeil van het modelscheepje staat een vers over deze gebeurtenis. Op de spiegel zijn twee stadsgezichten geschilderd, waarvan een met de Laurenskerk. De ruiter te paard verwijst naar het familiewapen van de zeeheld. Van het vlaggenschip zelf bleef alleen de spiegel met versiering bewaard. Deze werd – met het nodige ceremonieel en in aanwezigheid van Willem Alexander – op 15 maart 2012 tijdelijk overgedragen aan het National Maritime Museum in Greenwich.

De orgels

De kerk bezit twee orgels. Het kleine orgel met laat-gotische, rijk gedetailleerde orgelkast werd in 1511 gebouwd door Jan van Covelens en is het oudste nog bespeelbare orgel in ons land. Het werd in 1555 uitgebreid met een borstwerk en een pedaal.

Met de bouw van het grote orgel werd begonnen in 1638 en het werd voltooid in 1646 door orgelbouwers Hagerbeer. Het instrument werd in 1723-1725 gemoderniseerd door de beroemde orgelbouwer Frans Caspar Schnitger.

De orgelkast werd gemaakt naar een ontwerp van Jacob van Campen en is rijk versierd met snij- en beeldhouwwerk. De grote luiken hebben nog het oorspronkelijke systeem van touwen en katrollen voor het openen en sluiten. Caspar van Everdingen beschilderde ze in 1643 met de voorstelling van de Intocht van koning Saul (I Samuel 18:6-8). Het Toonkunstkoor heeft hierover gezongen in 'Le Roi David' van Honegger: Chant de victoire. Romeyn de Hooghe maakte de allegorische schildering op de wand boven het orgel. Het is een voorstelling van de Deugd die de Ondeugd overwint.

Aanrader Toonkunstkoor in documentaire Hollandse Meesters

Door Loes Knotter

De documentairmaker Jan Eilander heeft Gerald van der Kaap gevolgd in zijn VJ-werk voor de Obrecht Matthaus voor een aflevering in de serie Hollandse Meesters. <http://eu1.tv/nl/hollandse-meesters>

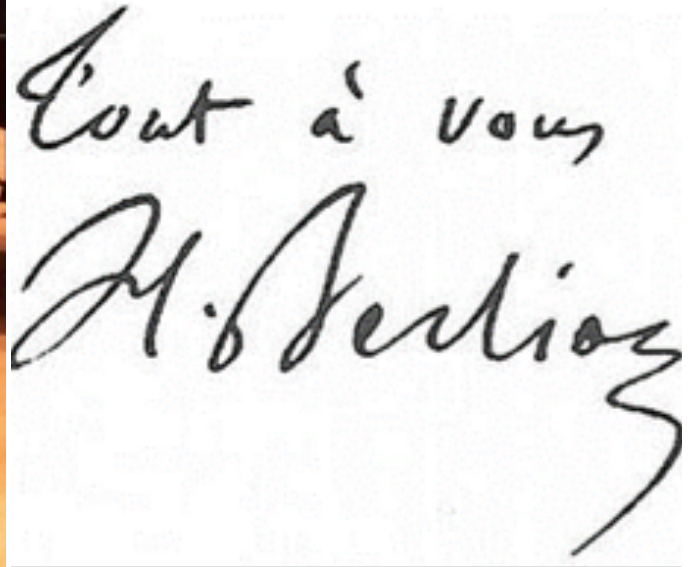
Het geeft ook een idee van de beelden die achter het koor te zien tijdens het concert.

160 zangers vormen het koor voor de Grande Messe des Morts van Hector Berlioz. Dit grote koor repeteert in de koepel van de Majellakerk, de repetitieruimte van het Nederlands Philharmonisch Orkest (NedPhO).

Berlioz schreef in zijn partituur dat hij zelf dacht aan een slordige 700, of zelfs 800 zangers. Zo'n groot koor is geen luxe want ook het orkest blaast op volle sterkte.

Concerten op zondagmiddag 11 mei en dinsdagavond 13 mei in het Concertgebouw, NedphO, o.l.v. Marc Albrecht.

Berlioz wilde een 'ijzingwekkend muzikaal cataclysme'

De Grande Messe des Morts (1837) in Berlioz'

Memoires door Lidwien Derriks

De boekenserie Privé-domein heeft een Nederlandse vertaling van de Mémoires van Hector Berlioz uitgebracht. Berlioz begon aan zijn Mémoires omdat "mijn leven een roman [is] die mijzelf buitengewoon interesseert".

Berlioz (1803-1869), zoon van een plattelandsdokter, gaat in 1822 naar Parijs, niet om medicijnen te studeren zoals zijn vader wil, maar om zijn eigen ideaal te verwezenlijken. Hij wil componist worden en gaat in de leer bij operacomponist Lesueur. Daarnaast gaat hij toch ook maar naar het Conservatorium, waar hij wordt dwarsgezet door directeur Cherubini. Met de Symphonie Fantastique (1929) laat hij zien dat de muziekwereld niet om hem

heen kan, maar hij zal nog vaak worden tegengewerkt en op een houtje moeten bijten. Om het hoofd boven water te houden schrijft hij essays, artikelen en kritieken over muziek.

Begin 1837 krijgt hij opdracht voor een Requiem. Hij stort zich erop en schrijft het als een echt Romantisch genie aus einem Guß. "Omdat ik niet snel genoeg schreef, was ik overgegaan op een soort muzikaal steno."

Dirigent Habeneck leidt de uitvoering op 5 december 1837, in de Dôme des Invalides. Berlioz vertelt:

"Op het moment dat zij [de vier kopersecties LD] inzetten, aan het begin van het Tuba mirum, dat zonder

onderbreking volgt op het Dies irae, wordt het tempo twee keer zo langzaam; bij het nieuwe tempo barsten eerst alle koperinstrumenten tegelijk los, vervolgens roepen de secties elkaar op en reageren op elkaar op afstand, beurtelings inzettend, iedere sectie een terts lager dan de voorgaande. Het is dus van het grootste belang de vier delen van de grote maat duidelijk aan te geven op het moment dat men die bereikt. Anders kan dit ijzingwekkende muzikale cataclysmen, dat zo lang van te voren is voorbereid, waarbij uitzonderlijke en ontzaglijke middelen zijn gebruikt, in proporties en combinaties die niemand tot dan toe beproefd had en sedertdien geprobeerd heeft, deze muzikale schildering van Het Laatste Oordeel, die, hoop ik, als iets groots in onze kunst zal blijven bestaan, alleen maar een geweldige en verschrikkelijke kakofonie veroorzaken.

Achterdochtig als altijd, was ik achter Habeneck blijven staan en ik hield, met de rug naar hem toegekeerd, de groep paukenisten in de gaten die hij niet kon zien, toen het moment naderde waarop zij zich zouden gaan mengen in het algemene strijdgewoel. Er zitten misschien duizend maten in mijn Requiem. Uitgerekend bij de maat waarover ik het zonet had, die waar het tempo langzamer wordt, die waar het koper zijn ijzingwekkende fanfare eruit gooit, bij de enige maat kortom waarbij het optreden van de dirigent volstrekt onontbeerlijk is, laat Habeneck zijn dirigeerstok zakken, haalt rustig zijn snuifdoos tevoorschijn en begint een snuifje tabak te nemen. Ik hield steeds een oogje op hem. Ogenblikkelijk draai ik mij snel op mijn hakken om, ik spring voor hem, ik strek mijn arm uit en ik geef de vier grote delen van het nieuwe tempo aan. De kopersecties volgen mij, alles zet op het

goede moment in. Ik dirigeer het stuk uit, en het effect waarvan ik gedroomd had, wordt bereikt. Toen Habeneck, bij de laatste woorden van het koor, zag dat het Tuba mirum gered was, zei hij tegen mij: 'Het klamme zweet brak mij uit, zonder uw toedoen waren we verloren geweest!' 'Ja, dat weet ik,' antwoordde ik, terwijl ik hem strak aankeek. Ik zei verder niets... Heeft hij het expres gedaan? [...]"

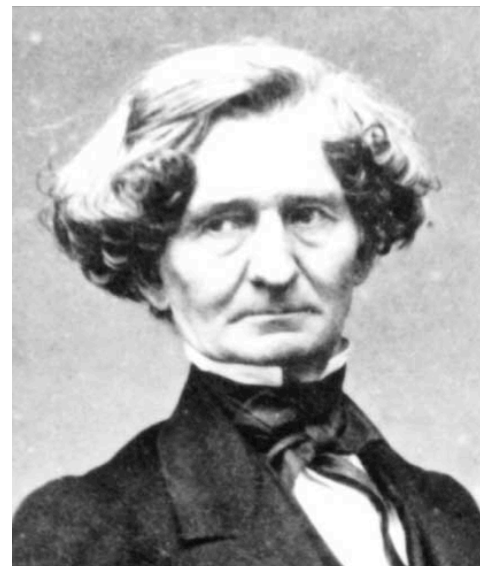
“..bij de enige maat kortom waarbij het optreden van de dirigent volstrekt onontbeerlijk is, laat Habeneck zijn dirigeerstok zakken, haalt rustig zijn snuifdoos tevoorschijn en begint een snuifje tabak te nemen”

Hector Berlioz

De uitvoering blijft hachelijk. In Duitsland dirigeert Berlioz delen uit de Grande Messe. Bij de generale repetitie gaat het koor volledig de mist in. Met de moed der wanhoop gaat Berlioz er de volgende ochtend mee aan de slag. Met de concertmeester en de begeleider neemt hij achtereenvolgens de kinderen, de vrouwen, de eerste sopranen, de tweede sopranen, de eerste tenoren, de tweede tenoren, de eerste en de tweede bassen onder handen; hij laat ze in groepen van tien, en vervolgens in groepen van twintig zingen; daarna laat hij twee partijen combineren, dan drie, vier, en ten slotte alle stemmen.

En warempel, het lukt. Die avond houdt het koor houdt zich staande bij de woeste aanval van het orkest. Na afloop valt Berlioz van opluchting én van uitputting voor de eerste keer van zijn leven bijna van zijn stokje.

Hector Berlioz, *Mijn leven*. (2 dln), De Arbeiderspers. Privé-domein nrs. 127 en 134 (Amsterdam, 1987) (oorspr.titel: *Mémoires*, vert. W. Scheltens)

Wie-is-Wie

Rob Baas

“Ik ben pas op mijn 40e gaan zingen omdat er een gebrek was aan mannen in een kamerkoor in Amstelveen: Capella Canzona. Wat een openbaring was het dat zingen zoveel energie geeft! Uiteindelijk is

dat koor na een paar jaar ter ziele gegaan wegens een tekort aan tenoren. Het dichtstbijzijnde kamerkoor was vervolgens het VU-kamerkoor van Boudewijn en tot mijn verbazing werd ik daar aangenomen. Sinds 2007 zing ik bij het TKA. Naast zang speel ik wat piano en nog minder gitaar”

Wat vind je leuk aan TKA? Zou je graag iets anders willen zien?

De optredens met geweldige orkesten in grote zalen die meestal ook nog vol zitten. Verder de repetities waarin geconcentreerd en hard maar ook ontspannen en met humor gewerkt wordt.

Soms mis ik het verfijnde van a capella zingen in kleinere samenstelling wel.

Welk concert, waaraan je meewerkte, is je het meest bij gebleven? En welk stuk zou je (nog eens) willen zingen?

Het is al vaker genoemd: de Hohe Messe, die direct toen ik bij het TKA kwam, ingestudeerd werd. Ontroerende muziek. Ik zou het graag nog eens willen uitvoeren.

Heb je een favoriete vocalist, instrumentalist of orkest?

Nee, alle muziek die me kan raken vind ik bijzonder. Favoriet... nou buiten de klassieke muziek ben ik wel fan van trompettist Erik Vloeimans. Binnen de klassieke muziek vind ik me te weinig deskundig om een goede vergelijking te kunnen maken.

Heb je – buiten het zingen – nog andere hobbies?

Ja. Ik vind tennis een erg leuke bezigheid. In vakanties wil ik graag in de bergen wandelen.

Wat doe je in het dagelijks leven?

Ik heb na mijn studie in Wageningen altijd in onderzoek met planten gewerkt. Eerst bij onderzoekinstellingen, en sinds 2006 ook als zzp'er. Sinds twee jaar werk ik bij een bedrijf in Enkhuizen dat gewaszaad 'opwaardeert' met verschillende technologieën zoals opschonen, desinfecteren, voorkiemen, pilleren en coaten waarbij stoffen worden toegevoegd. In onze missie staat dat we hiermee een bijdrage willen leveren aan de voedselvoorziening voor de groeiende wereldbevolking. Dat werken aan een primaire levensbehoefte van de mens vind ik eigenlijk wel mooi en motiverend.

Wat is je favoriete vakantiebestemming?

.Er zijn meerdere prachtige plekken waar ik geweest ben. Bali/ Lombok afgelopen zomer waren prachtig, net als de Ecrins en Pyreneeën in Frankrijk, en Bolivia en Chili. Mooi weer, activiteit, en stille natuur zijn ingrediënten voor een geslaagde vakantie bij mij.

Is er een boek dat je iedereen zou aanraden te lezen?

Ik heb laatst Stoner van John Williams gelezen. Fascinerend, en lang geleden dat ik moeite had een boek weg te leggen.

Vertel eens iets verrassends/stoers over jezelf.

Oef..Een paar jaar geleden is het me gelukt om de Dome de Neige in de Ecrins te beklimmen met een groep bergsporters en mijn zoon Berend. Met stijgieters, pikhouweel, touwen etc. voor zonsopgang door de sneeuw omhoog. Hoewel ik nog nooit zo moe ben geweest als toen, was het onvergetelijk.

Wanneer ben jij het meest in je element?

Als ik alles om me heen vergeet en volledig 'gefocust' ben. Dat kan op de tennisbaan zijn tijdens een spannende partij, tijdens klussen, aan het werk voor een presentatie maar ook bij het zingen tijdens een concert.

Heb je een motto?

Eentje dat ik laatst hoorde vond ik wel mooi: may you have the hindsight to know where you've been, the foresight to know where you are going, and the insight to know when you've gone too far.

ToniKA Concerttips

april / mei / juni 2014

Zaterdag 5 april 20.15 uur, Bethanienklooster zingt **kamerkoor Filomuze** een programma op filosofische teksten van moderne componisten.

Vrijdag 18 april en zaterdag 19 april 09.15 uur, Grote Kerk Naarden, zingt de **Nederlandse Bachvereniging**, *Klaagliederen van Vaquedano*, Tournee: vr 18 april t/m za 19 april

Jeruzalem, bekeer u!' klinkt telkens vermanend in de lamentaties. De profeet Jeremia rouwt in deze eeuwenoude teksten om de verwoesting van Jeruzalem in 586 voor Christus. Zijn bittere klaagzangen voor acht zangers vormen een metafoor voor het lijden en sterven van Jezus. Dit verdriet, dat tijd en ruimte overstijgt, inspireerde talloze componisten. De Spaanse priester en componist José de Vaquedano (1642-1711) geeft het leed een extra dimensie met zijn rijke meerstemmigheid en lange melodelijnen. De Matthäus-Passion later op de dag krijgt met de lamentaties nog in het achterhoofd een totaal andere lading.

Zondag 20 april 15.00 uur, Muziekgebouw aan 't IJ, **De Van Swieten Society** brengt werk van Giovanni Battista Pergolesi, *Stabat Mater*, Joseph Haydn twee delen uit *Sieben Letzten Worte: Pater in manus tuas commendo spiritum meum* en *Il Terremoto*. Francine van der Heijden, sopraan, Marleene Goldstein, alt

Zaterdag 17 mei 12.40-13.00 uur, **Korenfestival Muiderkerk**, Linnaeusstraat 37, Amsterdam. Ruim 20 koren uit Amsterdam-Oost e.o. treden elk 20 minuten op. Met o.a. Kinderkoor Watergraafsmeer, Seniorenpopkoor Lust for Live, Manoeuvre, het IJlandenkoor én het Eilandenkoor.

Zondag 18 mei 14.15 uur, Muziekgebouw aan 't IJ, **Amsterdams Gemengd Koor**, het Promenade Orkest o.l.v. Paul Valk zingt Léo Delibes, Credo uit *Messe solennelle de Sainte-Cécile*, Gabriel Fauré, *Cantique de Jean Racine*, Georges Bizet, *Carmen* (compilatie van de opera), Caesar Franck,

Panis Angelicus, m.m.v., Marion Roberts, sopraan, Martine Straesser. alt, Marcel Reijans, tenor, Martijn Sanders, bariton

Zondag 25 mei 15.00 uur, Westerkerk Amsterdam, **Hoofdstadkoor** Gewestelijk Symfonie Orkest LKO, o.l.v. Martin van der Brugge

Joseph Haydn, *Die Schöpfung*
Lisette Emmink, sopraan
Marie Anne Jacobs, alt
Aad Mateboer, tenor
Marc Drost, bas

Zaterdag 14 en zondag 15 juni, 20.15 uur, Oranjekerk, Tweede van der Helststraat 1-3, zingt **Coro Encanto**, Een afwisselend programma vol melancholie en liefdesverdriet, met een belangrijke rol voor de begeleidende piano! De belangrijkste werken uit het programma zijn van Carlos Guastavino, *Indianas* en '*Canciones populares argentinas*', Francesco Vila, *Nocturnos de la ventana* en Xavier Montsalvatge *Tres canciones negras*. (Tip van Freek Furstner die zelf meezingt.)

Zaterdag 21 juni 20.15 uur, Waalse kerk, **VU Kamerkoor** o.l.v. Boudewijn Jansen
Hugo Distler *Dodendans*
Ijdebrando *Pizzetti Requiem*
Carlo Gesualdo *madrigalen*

Zondag 23 november 15.15 uur, Engelse Kerk. **Vrouwenkoor Nordlys** brengt uitdagend werk van hedendaagse, Scandinavische en Oost-Europese componisten om 400 jaar diplomatieke betrekkingen en vriendschap tussen Zweden en Nederland te bezingen.
www.vrouwenkoornordlys.nl

Warm aanbevolen door Jos van Waterschoot

Bij de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam is van 7 maart t/m 1 juni 'Ramses Shaffy, de tentoonstelling' te zien.

Ramsj om de hoek

door Stef Lokin

Moeten we het nog over **Polare** hebben? De winkel oogde in Boekenweek, als dit stuk ingeleverd moet worden, als een spookwinkel. Geen klanten, alleen personeelsleden die aan een tafeltje naar een beeldscherm kijken. Ze kijken verschrikt op als een toevallige klant hen aanspreekt. Over het aanbod van verse ramsj hoeven we het ook al niet te hebben. Het is er niet.

Dan maar uitgeweken naar **Het Martyrium** in de Van Baerlestraat. De website van de winkel laat een uitgebreid aanbod zien. Daaronder is een boek *The Worlds of Johann Sebastian Bach*, onder redactie van Raymond Erickson, uitgegeven door Amadeus Press. Van €34,99 voor €15,- In de winkel is het boek niet te vinden. Wel zie ik Gordon Jones, *Bach's Choral Music A Listener's Guide* Amadeus Press New York 2009 160 p. Van €29,90 voor €7,- Jones gaat in op Bachs cantates – wat is een cantate, wat is een koraal - en legt een dertigtal stukken onder een vergrootglas. Ook de koorstukken uit zijn passiemuziek komen aan bod. Bij het boek is een cd gevoegd met daarop 19 tracks. Het zijn fragmenten van cantates en stukken uit de Johannes en Matthäus Passion, uitgevoerd door het Bach Collegium Japan onder leiding van Masaaki Suzuki.

Wie interesse heeft in castratzangers kan bij Het Martyrium terecht voor Nicholas

Van Alessandro Moreschi (1858-1922) zijn de enige opnamen die ooit van een castratzanger zijn gemaakt.

Clapton, *Moreschi and the voice of the castrato* House Books London 2008 350 p. Van €30, voor €8,- De auteur Nicholas Clapton is twintig jaar countertenor geweest en nu professor zang in Londen en Budapest. Hij schrijft over Alessandro Moreschi (1858-1922), zanger in het koor van de Sixtijnse Kapel. Uitgebreid gaat hij in op de geluidsopnamen van hem uit 1902 en 1904. Het zijn zeventien stukken waaronder het Ave Maria en Ombra mai fu, de enige opnamen die ooit van een castratzanger zijn gemaakt.

Interessant is ten slotte Hans Abbing *Van hoge naar nieuwe kunst* Historische Uitgeverij 2009 142 p. van €19,95 naar €7,50. De econoom Abbing stelt dat de traditionele kunst voor het dilemma

staat: vernieuwen of verdwijnen. Hij richt zich met name op de muziek en vraagt zich af of het klassieke concert in 2050 nog wel bestaat! In het boek worden popconcerten vergeleken met de 'formele en in zichzelf gekeerde klassieke muziekpraktijk.' De nieuwe kunst onderscheidt zich van de gevestigde door de ongedwongen en informele sfeer. Sfeer en emotie zijn bepalend geworden in de voorkeur van het publiek. Hij bepleit de noodzaak om nieuwe vormen te zoeken en te ondersteunen. Wil de klassieke muziek haar publiek behouden dan zal er een denkomslag moeten plaatsvinden. 'De monocultuur van de hoge kunst is een voorbijganger, een pluriforme nieuwe kunst neemt haar plaats in. Nieuwe tijden, nieuwe mensen, nieuwe kunst.'

SOFJA GÚLBADAMOVA op Vrijdag 11.04.2014 om 17:30 uur De Bazel

Vervolg concerttips blz. 11

Concerten in de Bazel

Vrijdag 11 april om 17.30 uur in De Bazel, Vijzelstraat 32 (Stadsarchief Amsterdam). Een nieuw pianocital: 'Humoresken van Grieg, Schumann, Dvorak, Tsjajkovsky, Rachmaninov, Liszt'. Georganiseerd door 2e bas Armand Gouvernante namens Weltklassik Nederland.

Elke 2e week van de maand is er een concert in de Bazel.

Colofon

Redactie: Marjolein Zinkstok, Stef Lokin, Loes Knotter
Tekstbijdragen: Boudewijn Jansen, Lidwien Derriks, Caroline Bakker, Rob Baas, Aja Leemans en Nelleke Reijs
Opmaak: Loes Knotter
Reacties, concerttips en bijdragen: loes.knotter@xs4all.nl